

ФУНКЦЫЯНАВАННЕ КАЛЯДНЫХ ПЕСЕНЬ У БАРАНАВІЦКІМ РАЁНЕ

Да нашага часу на Палессі ў жывым бытаванні захаваўся шэраг традыцыйных святочных урачыстасцей, рытуалаў і абрадаў. Адным з галоўных каляндарных святаў у беларусаў і ў іншых славянскіх народаў лічацца Каляды. Не з'яўляецца выключэннем традыцыя Каляд у Баранавіцкім раёне Брэсцкай вобласці, дзе да сённяшняга часу існуе гэта народнае зімовае свята дахрысціянскага паходжання. У гадавым коле вясковых аграрных абрадаў і святкаванняў мінулага яно храналагічна займала, як адзначыў А. І. Гурскі, першае месца [1, 625]. Свята пачыналася з 24 снежня і працягвалася па 6 студзеня ўключна. Каталіцкае і праваслаўнае насельніцтва адзначала пачатак Калядаў ў розныя дні: каталікі – 25 снежня, праваслаўныя – 6 студзеня. Да свята рыхтаваліся загадзя: прыбіралі ў хатах, нарыхтоўвалі патрэбныя прадукты, гатавалі калядныя стравы. На працягу гэтых двух тыдняў працаваць лічылася грахом, і таму людзі выконвалі толькі самыя неабходныя справы. Усё гэта рабілася вельмі старанна і плённа, таму што Каляды звязваліся з надыходам новага каляндарнага і земляробчага года. Людзі лічылі, што калі сустрэць Каляду добра, шчодро, то ў гаспадарцы і ў асабістым жыцці будзе поўны лад.

Выключную ролю ў стварэнні вясёлай і ўрачыстай атмасферы ў час калядных святкаванняў у беларускай вёсцы адыгрываў абрадавы абход двароў пераапанутымі калядоўшчыкамі. У аснове гэтага сучаснага рухомага тэатралізаванага прадстаўлення знаходзіцца старажытная аграрная абраднасць, агульным прызначэннем якой было паскарэнне надыходу цяпла і забяспечанне добрага ўраджаю ў новым гаспадарчым годзе пры дапамозе магічных дзеянняў і заклінанняў [1, 622]. Калядаванне, такім чынам, з'яўляецца рытуальным кантэкстам функцыянавання калядных песень.

Калядаванне ў межах Баранавіцкага раёна адбывалася, як правіла, з вечара другога дня Каляд (на Раство) і напярэдадні Новага года. Абавязковая атрыбутыка калядоўшчыкаў – зорка са свечкай. У гэтыя дні ў вечары калядоўшчыкі, сабраўшыся невялікімі групамі (ад трох да пяці, бывала і больш, чалавек), выпраўляюцца па вёсцы з віншаваннямі і спевамі. Падыйшоўшы да хаты, старшы стукае ў вакно, вітае гаспадара і пытае ў яго дазволу зайсці ў хату і павіншаваць сямейнікаў са святам. Калі атрымліваюць запрашэнне, то ўваходзяць і спачатку спяваюць песню гаспадару і гаспадыні, затым кожнаму члену сям'і ў парадку іх старшынства.

Пэўная тэатралізацыя, гульнявая функцыянальнасць адчуваецца ў наступнай песні з персаніфікаваным вобразам Каляды:

*«Ой, ішла Калядка, калядуючы праз сяло,
Зайшла ж яна да пана Сцяпана пад акно:
Ой, пане Сцяпане, хорошыя дочкі ў цябе.
А што ж твае хорошыя дочкі рабілі?»*

*А што ж мае хорошыя дочки рабілі?
А ў стадоле ды ўсё пшанічаньку мералі.
Намералі трыццаць шанкоў і чатыры,
А тыя чатыры вам, каляднічкам, каляда!» [*1].*

Далей загадкавы міфалагічны вобраз Калядкі пераходзіць у рэалістычны план, у якім абагульняюцца рэаліі жыцця – гаспадарчага і сямейнага.

Адзначым, што велічальныя матывы ў дачыненні гаспадара прысутнічаюць і ў больш вольных, чым калядкі, шчадроўках. У іх заклінанне дабрабыту спалучаецца з жартоўным абыграваннем тэмы адорвання:

*«Шчодры вечар, добры вечар
Усім людзям на ўвесь вечар.
Ці дома, дома пан гаспадар?
А я бачу, што ён сядзіць,
На покуці каля стала,
На ім шуба чубеліва.
Радзі Божы, жыта, пшаніцу,
А нам, дзядзя, паляніцу.
Хоць сырую, то жырую,
Абы, дзядзя, не малую».*

Шырокае змястоўна-вобразнае мадэляванне ў такіх шчадроўках знайшла сама земляробчая праца. Цікава, што ў калядках і шчадроўках з Берасцейшчыны амаль не сустракаюцца рэаліі такой важнай галіны сялянскай гаспадаркі, як жывёлагадоўля.

З прыведзеных песень відаць, што перад віншаваннем сям’і, калядоўшчыкі спачатку звяртаюцца да гаспадара: ён галава сям’і, клапатлівы бацька, уладар гаспадаркі і апякун сваіх статкаў, багатых палёў і іншага, пра што марыць працоўны чалавек. Нездарма ў велічальна-віншавальных калядках велічанне арганічна пераплятаецца з пажаданнем, ідэалізацыяй гаспадароў і іх набытку. Пры гэтым ствараецца па-мастацку цэласная і маляўнічая карціна прыгажосці і дастатку ў сялянскім доме. Беларускія даследчыкі падкрэсліваюць, што «тэма вялікай сям’і і сямейнага дабрабыту складае асноўны змест велічальна-віншавальных калядак» [2, 101].

Прыход Каляд азначаў, акрамя таго, што «адраджэнне сонца», а гэта значыць пачатак новага перыяду года, з якім у сялян звязана жаданае цяпло, вясна, а галоўнае, – новы ўраджай. Тым не менш людзі клапаціліся не толькі пра добры ўраджай у новым годзе, але і аб працягу рода. Напрыклад, у песні «Каляда, калядзіца, добрая маладзіца» яскрава прасочваюцца матывы чаканага прыбаўлення ў сям’і і набыцця новых патрэбных рэчаў, сярод якіх – яйка як рытуальна-абрадавы сімвал.

*«Каляда-калядзіца, добрая маладзіца,
А што ж ты нам, Каляда, прынесла?
Каляда-калядзіца, добрая маладзіца,
Старым бабам па кіёчачку.
Каляда-калядзіца, добрая маладзіца,*

*Маладым бабам па сыночачку.
Каляда-калядзіца, добрая маладзіца,
Малым дзецям па яечачку.
Каляда-калядзіца, добрая маладзіца».*

Сяляне чакалі надыходу Каляд не толькі таму, што можна будзе адпачыць, але і таму, што свята азначала заканчэнне доўгага піліпаўскага посту – з’яўлялася магчымасць смачна і ўволю паесці. Для пацверджання думкі прапануем фрагмент калядкі:

*«А калядачкі, нашы нежачкі,
Патапталі ў карчму сцежачкі,
І карчомныя, і царкоўныя,
У карчму ідуць гарэлку піць,
А з карчмы прыдуць, стануць жонак біць».*

Песня выяўляе пэўны абрадавы этыкет: калі ў большасці вітальна-віншавальных песень гаспадар падвышаецца, ідэалізуецца, то ў прыведзенай калядцы ён становіцца аб’ектам інвектыўнага выкрыцця.

Да каляднага цыкла адносіцца значная група песень, знешне зусім не звязаных з каляднай абраднасцю. На калядных вячорках выконваліся пазаабрадавыя песні, якія тэматычна суадносяцца з любоўнай і сямейнай лірыкай. Так, у в. Чурылава запісана песня, у якой клішыраваны ўступ калядкі кантамінуюцца з песняй пра шлюб з нялюбым:

*«Прыйшла Каляда ўвячоры,
Прынесла дудкі, рэшата.
Паставілі дудкі на стаўпе,
А сама села на куце.
Зайграйце, дудачкі, зайграйце,
Як тая дзеўка плакала,
За нямілага ідучы,
Нялюбаму пасцель сцелючы.
Дзе будзе нялюбы ляжаць,
Як гнілая калода,
А я, маладзенька,
Як белая бяроза» [*2].*

Такім чынам, калядныя песні, зафіксаваныя ў Баранавіцкім раёне, разнастайныя па сваіх матывах, тэмах і ідэях. Яны вызначаюцца высокім ўзроўнем паэтычнай культуры. Большасць калядак мае выразную ролеваю замацаванасць, «размяшчаецца» ў абрадзе з пэўнай, амаль нязменнай, паслядоўнасцю і выконвае з іншымі яго элементамі адно камунікатыўнае цэлае. Разам з тым у асобных звёнах абраду могуць сустракацца пазаабрадавыя лірычныя песні ці песні з міжвідавымі кантамінацыямі. Калі ў калядкавыя песенны рэпертуар уключаецца неабрадавая песня, то калядка набывае новую функцыю. Калядная паэзія жыхароў Баранавіцкага раёна ўяўляе сабой цікавы пласт вуснай народнай песеннай творчасці ўвогуле, утрымлівае яскравыя паэтычна-вобразныя дэталі, знаходкі, характарызуецца лаканічнасцю мастацкай структуры.

ІНФАРМАНТЫ

*1. Запісана ў в. Вольна Баранавіцкага раёна ад Мікулы Ніны Іванаўны, 1929 г. н., мясцовай.

*2. Запісана ў в. Чурылава Баранавіцкага раёна ад Кучук Соф'і Данілаўны, 1922 г. н., мясцовай.

ЗАЎВАГІ

Запісы захоўваюцца ў фальклорна-этнаграфічным архіве вучэбнай фальклорна-краязнаўчай лабараторыі пры кафедры беларускага літаратуразнаўства УА «БрДУ імя А. С. Пушкіна».

ЛІТАРАТУРА

1. *Гурскі, А. І.* Каляды / А. І. Гурскі // Беларускі фальклор: у 2 т. / гал. рэд. Г. П. Пашкоў [і інш.]. Т. 1. – Мінск, 2005.

2. *Каляндарна-абрадавая паэзія* / А. С. Ліс, А. І. Гурскі, В. М. Шарая, У. М. Сівіцкі; навук. рэд. А. С. Фядосік. – Мінск, 2001.